

Türk Demokrasisi, FETÖ ve 15 Temmuz**Yasemin ÖZDİL**

Yüksek Lisans, Hasan Kalyoncu Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, yaseminozdil34@gmail.com

Özet

Türk demokrasisinin konjonktürel yapısı incelendiğinde sallantılı bir zemin üzerinde yükseldiği görülmüştür. Osmanlı İmparatorluğu zamanında başlayan Batı'nın bilim ve teknik alanında ve daha sonraları askeri ve siyasi alanda kabul edilen üstünlüğü pek çok değişimi beraberinde getirmiş, bu değişimler Türkiye tarihinde de tecelli etmiştir. Siyasal erkin paylaşımı konusunda ordu ve hükümet arasındaki çekişme diğer ülkelerde olduğu gibi Türkiye'de de çeşitli dönemlerde zuhur etmiştir. Bu gücün kontrol altına alınmasını amaçlayan bir grup terörist yapılanma -FETÖ- 15 Temmuz 2016 tarihinde yine böyle bir eylem girişiminde bulunmuş; ancak Türk milleti söz hakkının kendisinde olduğunu göstermiş ve bu büyük virajı teğet geçmiştir.

Anahtar Kelimeler: 15 Temmuz, Darbe, Demokrasi, Ordu-Siyaset, FETÖ

Turkish Democracy, FETO and July 15**Abstract**

When the conjunctural structure of Turkish democracy is examined it is seen to rise on a shaky ground. The beginning of the Ottoman Empire, the scientific and technical field of the West, and later military and political superiority of being accepted in the field brought many changes, these changes also manifested in the history of Turkey. The conflict between the army and the government about political pride sharing has occurred in various periods in Turkey as well as in other countries. A group of terrorist organizations (FETO) aimed at controlling this power have also attempted such an action on July 15, 2016; but the Turkish nation has shown that it is within the right to speak, and Turkey is tangent to this great curve.

Keywords: July 15, Coup, Democracy, Military-Politics, FETO

GİRİŞ

Darbe, Türk Dil Kurumu tarafından “Bir ülkede baskı kurarak, zor kullanarak veya demokratik yollardan yararlanarak hükümeti istifa ettirme veya rejimi değiştirecek biçimde yönetimi devirme işi.” olarak tanımlanmıştır (TDK, 2017). Askeri darbeler veya darbe girişimleri Türkiye gibi demokrasi tarihi çok eskiye dayanmayan ülkeler için önemli boyutta sorunları beraberinde getirmektedir (Esen ve Gümtüşçü, 2017: 59). Türkiye görece yeni ömründe tam altı darbe ya da darbe teşebbüsüne şahit olmuştur. 27 Mayıs darbesi, 12 Mart muhtırası, 12 Eylül darbesi, 28 Şubat postmodern darbesi, 27 Nisan e-muhtırası, Talat Aydemir vakası, Sarıkız, Yakamoz, Ayışığı vb. daha nice planlar mevcuttur (Akkır, 2016: 51).

Gerek Osmanlı dönemi gerekse Cumhuriyet dönemi nezdinde değerlendirildiğinde ordunun siyasal yaşamın temel aktörlerinden birisi olduğu konusunda yaygın bir görüş birliği bulunmaktadır. Bu görüş, Osmanlı dönemi ordusunun özellikleri ile temellendirilmekte, başlangıçta siyasal iktidarın desteği ve güvencesi olan ordunun 17. yüzyıldan itibaren vesayet iktidarı kullanarak ya da veto darbesi yaparak, önceleri siyasal yapının ikinci adamı olan sadrazamları, daha sonraları ise padişahları değiştirmesiyle bir siyasal güç kimliği kazandığını vurgulamaktadır (Çitçi, 2006: 20).

Osmanlı’da askeri ve siyasal erk tek bir kişide toplanmıştır. Hükümdar muharebeye giden ordunun başında yer almış ve orduyla beraber düşmana karşı çarpışmıştır. Zamanla hükümdarlar savaşa katılmamaya, gelişmeleri saraydan izlemeye başlamıştır. Yine Cumhuriyetin ilanında, yeni devletin kuruluşunda ordu temel görevi üstlenmiştir. Pek tabi ki bunu yerine getirirken milletin desteğini almıştır. Bu tarihsel perspektiflerden bakıldığında ordu-millet kavramının kökleşmiş bir kavrama denk geldiğini söylemek mümkündür. Milletle bütünleşmiş bir oluşum olan ordu kendisini sadece ulusal güvenliği sağlamakla sınırlı görmemiş ve siyasal tıkanıklık noktalarında yeniden siyasa yapım görevini kendisine hak görmüştür.

Tarihin başlangıcından itibaren devletler varlığını sürdürdürebilmek için birbirleriyle savaşmışlardır. Ancak I. Dünya Savaşı ve II. Dünya Savaşı gibi büyük yıkımlar sonrası bir daha böyle bir sonuca sürüklenmemek adına daha imtinalı hareket etmişlerdir. Özellikle demokratik rejimlerin artması, uluslararası anlaşmalar, uluslararası örgütlerin bağlayıcılığı, nükleer silahlanma savaş ihtimalini minimize etmek için bağlayıcı faktör olmuştur. Devletler içinde bulunulan anarşik ortamda *güvenlik* kavramını high politic bir değer olarak atfetmiş, zamanla maksimum konuşlandırılan ordu normatif düzeye indirgenmiştir.

1826 yılında, yeniçeri ocağının kaldırılması ile siyasal sahneden çekilen ve yerini sivil bürokrasiye bırakan ordunun 1908’de “31 Mart Vakası” ile yeniden sahneye çıktığı ve bir daha da bu sahneden inmediği ileri sürülmektedir. Bu süreçte, 1920’lerin başında bir ulusal kurtuluş savaşı veren ve bir ulus devletinin kurulmasına öncülük eden, 1950-1960 arasında siyasal iktidarla çatışan; 1960’ta ve 1980’de darbe yapan, 1971’de ve 1997’de veto darbesi ile siyasal iktidarın el değiştirmesine neden olan bir oluşum söz konusudur (Çiççi, 2006: 20). Ancak 15 Temmuz 2016 tarihinde gerçekleşen darbe girişimi ise tamamen amaç ve kapsam olarak bir teşebbüs olarak diğer darbe veya darbe girişimlerinden farklı değerlendirilebilir. 15 Temmuz 2016 tarihinde, FETÖ elebaşı Fetullah Gülen’in emirleriyle hareket eden ve önceki yıllarda ordu içerisine konuşlanmış olan asker üniformalı teröristler tarihimizde yedinci darbe girişimine teşebbüs etmiştir. Bu makalede demokrasi tanımından yola çıkarak, Türkiye’de gerçekleşen darbe/darbe girişimleri ele alınmış olup; özellikle 15 Temmuz 2016 tarihli darbe girişiminin anatomik yapısı üzerinden hareketle hazırlık süreci, FETÖ, ordu-millet ilişkisi, başarısız oluş sebepleri analiz edilmiştir.

DEMOKRASİ VE TÜRKİYE’NİN DEMOKRASİ TARİHİ ÜZERİNE

Demokrasi

Kökene M.Ö. 6. yüzyıldaki antik Yunan medeniyetine dayanan demokrasi sözcüğü, egemenliğin halka ait olduğu ve halkın bu egemenliği doğrudan ya da belirli aralıklarla yapılan seçimlerle seçtiği temsilcileri aracılığı ile kullandığı bir yönetim şeklidir (Merriam Webster , 2017). Demokrasi Latin kökenli bir kelime olup, “demos” halk, “kratos” otorite anlamındaki iki kelimenin birleşiminden türemiştir. Yani halkın idaresi manasındadır. Demokrasi, iktidarın halk kökenli olduğunu savunan ve iktidarı halka dayandıran bir teoridir. Abraham Lincoln’e göre “demokrasi halkın, halk için halk tarafından yönetimidir”. Bir ülkede uygulamada demokrasinin varlığından söz edilebilmesi için halkın aynı zamanda yönetilen ve yöneten olması veya en azından yönetilenlerin yani halkın büyük bölümünün iktidarın tecellisine katılması gerekir (Er, 2017: 2).

Türk Demokrasi Tarihi

Kapitalist dünya sistemiyle ekonomik bütünleşme olgusu 18. yüzyıl sonlarında önemli ölçüde artmış, 19. yüzyılın ilk çeyreğinde hız kazanmış, Napoleon Savaşları Osmanlı İmparatorluğu’nun Avrupa siyaseti ve diplomasisine artan şekilde katılmasına yol açmış; milliyetçiliğin ve liberalizmin devrimci düşünceleri ilk kez bu yolla Yakın Doğu’ya ulaştırmıştır (Zürcher, 2000: 17).

Modernleşme kavramından haberdar olan tarihçiler bu süreci, Osmanlı ve Türkiye'deki gelişmeleri bir kere harekete geçti mi dur durak bilmeden ve geri döndürülemez bir şekilde ilerleyen akılcı bir Batı sisteminin etkisinde kalmış insanlar ile ilerlemenin yoluna çıkan gelenekçiler ve gericiler arasında ideolojik bir mücadele olarak görmektedirler (Zürcher, 2000: 18). 15 Temmuz tarihinden öncesine kadar Osmanlı'nın son iki yüzyılda atlattığı olayların ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş aşamalarının iyi analiz edilmesi gerekmektedir. Osmanlı Padişahları ile Yeniçeriler arası mücadeleler tarih içerisinde zaman zaman zuhur etmiş bu süreç Cumhuriyet yönetiminde askeri darbeler veya darbe girişimleri ile devam etmiştir (Yücel, 2017: 15).

Osmanlı döneminde, 1876 Sened-i İttifak ile başlayan, Tanzimat, I. Meşrutiyet ve II. Meşrutiyet ile devam eden siyasal erki halka verme yani demokratikleşme reformların ile İmparatorluğun dağılması neticesinde 1923'de yapılan ilk gerçek anlamda demokratik seçimler ve Cumhuriyetin ilanı ile en önemli adım atılmıştır. 1923-1946 arası dönemde tek partili siyasal yaşam hüküm sürmüştür. Bunun doğal nedeni tabii ki içinde bulunulan savaş koşulları, devletin henüz çok yeni olması ve içerisinde halen çeşitli etnik ve ideolojik farklılıkları barındırmasıdır. Bu süreç içerisinde çok partili hayata geçiş ile tam ve etkili bir demokrasi amaçlanmıştır; ancak 2. Dünya Savaşı sonuna kadar ülkede siyasi ve sosyal tabanda uygun zemin oluşturulamamıştır.

Türkiye kalıcı çok partili döneme 1946 seçimleriyle, yani Cumhuriyet Halk Partisi'nin uzun yıllar süren tek parti iktidarının 1950'de sona ermesinden kısa süre önce girmiştir (Turgut, 2017: 1). 7 Ocak 1946'da Demokrat Parti resmen kurulmuş, 1947'de gerçekleşecek olan seçimler 1946'a çekilmiş ve seçim sonucunda da CHP karşısında muhalefet olarak yerini almıştır. Türkiye'de diktatörlükten demokrasiye 1946'da barışçı yolla geçişin ve iktidarın dört yıl sonra yine aynı barışçı yol ile devredilişinin gelişmekte olan ülkeler açısından benzersiz bir deneyim olduğunu söylemek mümkündür. Burada tarihçilerin kaçırdığı bir nokta mevcuttur: Türkiye sosyo-ekonomik anlamda gelişmekte olan bir ülkedir ancak; 1876'dan bu yana parlamenter seçim deneyimleri mirasına ve 1908-1913 ve 1923-1925 yılları arasındaki ve 1930'daki çok partili demokrasi mirasına da sahiptir. Demokrasi derine kök salmamış, kurumsallaşmamış ve kolayca sınırlanıp engellenmesi söz konusu olabilir. Yine de en başından inşa edilmeye gereksinim duyulmamıştır (Zürcher, 2000: 317).

Demokrasi kavramının, uygulamada demokrasiden habersiz herhangi bir topluma bir anda yerleşmesini beklemek ütopyik bir yaklaşım olacaktır. Demokrasi bir süreçtir. Türk Demokrasi Tarihinde 1876'da başlayan bu süreç II. Dünya Savaşından sonra çok partili hayata geçilmesiyle sınıf atlamıştır:

ancak askeri müdahaleler bu işleyişin sekteye uğramasına sebep olmuştur. Bu kavramın tam olarak yerleşmemesinden kaynaklanmaktadır.

DEMOKRASİYE MÜDAHALELER

Türk aydınlanması Batı'daki gibi toplumsal ve ekonomik koşulların bir sonucu olarak ortaya çıkmamış, sivil-askeri elitlerin Batılılaşmayı bir zorunluluk olarak görmeleri sonucu, tepeden inşa çerçevesinde kendini göstermiştir (Kılıçbay, 1994: 210). Bunun doğal bir sonucu olarak da ülkenin ne kadar demokratikleşeceğine ve ne zaman siyasilerin eylemlerine müdahale edileceğini, askeri-sivil bürokrasi karar vermiştir (Akıncı, 2013: 96).

Tarihsel konjonktüre bakıldığında askeri kuvvetlerin, Osmanlı Devleti'nin çözülme döneminden itibaren yönetim ve siyasette etkili olduğu ve giderek bu etkili konumunu güçlendirdiği görülmektedir. Türkiye kısa demokrasi yolculuğunda, çeşitli dönemlerde darbe ve/veya darbe girişimlerine sahne olmuştur. 1960, 1971 ve 1980 darbeleri askeri yetkililerce sivil otoriteye karşı, sivil halk adına, Türkiye Cumhuriyeti'nin devamlılığını sağlama iddialarıyla yapılmıştır (Sözer, 2010). Gerek Cumhuriyetin kuruluşunda gerekse Atatürk ilkelerinin uygulamaya dâhil edilmesinde ordunun gücüne başvurulmuştur. Ordunun desteği ile devrim gerçekleştirilmiş; ancak yeni devletin kurulmasından sonra ve diğer aşamalarda asker siyaset dışında tutulmaya çalışılmıştır. Bunun için askerin oy hakkı bile elinden alınmıştır (Baydur, 1997: 309).

1960 Darbesi

Demokratik bir ülkede devletin silahlı kuvvetlerinin, seçilmişleri ve yargıyı devre dışı bırakması demek halk için yönetime el koymak demek değildir ve bu şekilde meşrulaştırılması mümkün değildir. Bu otoriter bir yönetimin ifşası demektir. Asker ne zaman güç kaybetse bunu tekrar ele geçirmek için harekete geçmiştir. 27 Mayıs 1960 darbesi öncesi asker gücünü büyük ölçüde eşraf ve burjuvaziye kaptırmıştır. Askerin darbe yapmasının üç nedeni olduğu düşünülmektedir. İlki, askerin maddi anlamda zayıflaması, ikincisi toplumsal statülerinin gerilemesi, üçüncüsü Demokrat Partinin orduyu denetim altına almak için, ordunun otonomisini yok etmesidir (Turhan, 1991: 172).

Çok partili hayata geçildikten sonra iktidarı devralan Demokrat Parti, siyasi kültürü ve uygulamaları ile ülkede demokrasinin derinleşmesi önünde engel teşkil etmiştir. Parti iktidar olarak gücünün sınırsız ve kısıtsız olduğu düşüncesine kapılmış, muhalefetin ve muhalif görüşlerin önünü kesmek ve bunları dizginlemek kontrol altında tutmak istemiştir. Askeri- sivil elitlere kuşkuyla bakılmıştır. Art arda kazandığı 1954 ve 1957 seçimleri de iktidarını

güçlendirmiş, politikalarını sıkılaştırmasına ortam oluşturmuştur. Parti, kendi içinde dahi görüş ayrılıklarına müsaade etmemiştir. Bu durum iktidar-muhalefet ilişkisini de olumsuz etkilemiş, siyasal sistemi zaman zaman krize sürüklemiştir (Akıncı, 2014: 59) . Bu krizler tımandıkça darbe yapılmasının kaçınılmaz olduğu inancı yükselmiştir. Egemenlik sadece iktidarın olarak görülmüştür. Bunun için “Tahkikat Komisyonu” kurulmuştur. Bu durum siyasal ortamın iyice gerilmesine sebep olmuş; giderek artan kutuplaşma toplumsal zemine de nüksetmiştir. Tüm bu ortam dinamikleri neticesinde ordu içerisinde oluşan darbe yapılması inancı artmıştır. 1958’de “Dokuz Subay Olayı” yaşanmış; ancak Menderes ordunun kendisinin karşısında yer almayacağına inandığından bu olayın üzerinde çok durmamıştır. Hatta darbe yapmayı planlayan askerleri ifşa eden subay cezalandırılmıştır (Akıncı, 2014: 60).

Sosyolojik anlamda merkez ile çevre arasındaki gerilim, ekonomik olarak artan enflasyon oranı ve işsizlik gibi faktörler ile siyasal anlamda Menderes ve partisinin otoriter icraatları ve duruşları 27 Mayıs’ta emir komuta zinciri dışında gelişen bir askeri darbeye kapı aralamıştır (Burak, 2011: 52). Tüm bu dinamikler neticesinde on yıllık Demokrat Parti iktidarına muhalefetin de desteğini alan ordu tarafından, 27 Mayıs 1960’ta askerî darbeyle sona verilmiştir.

Darbe sonrası atılan tüm adımların yegâne gayesi, siyasal erki siyasal elitlerden alarak tamamen bürokratik kadrolara vermektir (Turhan, 1991: 174). Bu doğrultuda oluşturulan Anayasa ile getirilen kurumlar da askeri vesayetin kurumsallaşmasını sağlamıştır. Daha önce Demokrat Parti zamanındaki deneyimlerden yola çıkılarak bazı düzenlemelere gidilmiş; örneğin üniversitelere ve TRT’ e özerklik verilmiştir. Yasama ve yürütmeye *yetki* verilmiş; yürütmeye ise *görev* verilmiştir. Buradaki mantık şudur; eğer yürütmeye belli yetkiler verilirse, bu yetkiler kötüye kullanılabilir(Küçük vd., 2005: 204).

Cumhuriyet Döneminde gerçekleşen ilk darbe olma özelliğini taşıyan 27 Mayıs, bundan sonra neredeyse her on yılda bir ordunun siyasete müdahalesinin, halkın oyuyla seçilen yönetimleri silah zoruyla ya da muhtıralarla meşru iktidardan uzaklaştırıp, toplum mühendisliği yoluyla milleti tepeden düzenlemek anlayışının başlangıç noktası olmuştur. 1960 darbesi ve Başbakan Adnan Menderes’in idamı, daha sonraki yıllarda siyasi iktidarların üzerinde kalıcı bir askeri vesayet oluşturmuştur. 1961 ile 1989 arasında, Turgut Özal’ın cumhurbaşkanı seçilmesine kadar geçen sürede, hiç sivil cumhurbaşkanımızın olmaması bunun açık bir göstergesidir.

1960 darbesi ve 1971 Muhtırası arası dönemde iki darbe girişimi olmuştur. Mevcut durumda çıkarları zedelenen komutanlardan Harp Okulu Komutanı Talat Aydemir ve ekibi 22 Şubat 1962'de ve 20-21 Mayıs 1963'de darbe girişimlerinde bulunmuş ikisinde de hedefine ulaşamamış ve 1963'te idam edilmiştir(Dursun, 2000: 169).

12 Mart 1971 Muhtırası

1961 Anayasasının zamanla yeni düzene cevap veremez hale gelmesi, toplumda kabul görememesi, kurumsallaşamaması gibi nedenlerle 12 Mart 1971'de Türkiye'de ikinci kez demokrasiden otoriter yönetime geçilmiştir. Anayasanın topluma bol geldiği tekrarlanmış ve kriz ortamı oluşturup, bu ortamın derinleşmesine neden olduğu vurgulanmıştır (Dursun, 2005: 187-189).

Dönemin Genelkurmay Başkanı Memduh Tağmaç ve Kuvvet Komutanları, 12 Mart 1971 tarihinde zamanın Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay'a ve Meclis Başkanlıklarına verdikleri muhtıra ile Süleyman Demirel başkanlığındaki Adalet Partisi Hükümeti'ni istifaya zorlamalarını istemişlerdir. Muhtıranın gerekçesi anarşi ortamı, iç huzursuzluklar ve Atatürk'ün çağdaş uygarlık hedeflerinden sapma yaşanılmasıdır. Bunun temel müsebbibi olarak da Parlamento ve Hükümet gösterilmiştir(Akıncı, 2014: 66).Yine yeni anayasanın kurumsallaşamaması, toplumsal gerekler konusunda yetersiz kalması bu anayasanın artık işlevsizleştiği ve revizesinin hatta yeni bir anayasa yapılmasının gerekliliği üzerinde durulmuştur. 1961 Anayasası oluşturulurken, CHP'nin 222 temsilcisi mevcuttur bunun anlamı toplumun yarısının bir temsilciden yoksul olmasıdır. Yine bu sebep de anayasanın toplum nezdinde butlan olarak görülmesine yol açmıştır. Akıncı'ya göre en ideal düzenleme dahi toplumsal destek sağlanmadan yapılırsa kısa sürede yıpranmaya ve zamanla işlevsiz duruma gelmeye sürüklenecektir. Başka bir neden; bazı kesimlerce Demokrat Parti'nin iktidarı güçlendirme politikası karşısında yapılan çalışmalar sonucu üretilen anayasanın topluma "bol" geldiği, otorite- özgürlük terazisinde özgürlüğün ağır bastığı görülmüştür.

Muhtırayı verenler, tek başına Adalet Partisi'nin iktidarı yerine "partiler üstü bir hükümet" in kurulmasını talep etmişlerdir. Sözde partiler üstü hükümetten mevcut anarşik ortamı gidermesi, Anayasanın öngördüğü reformları Atatürkçü bir anlayışla ele alması ve inkılap kanunlarını uygulamasının beklentisi vurgulanmış; aksi takdirde Türk Silahlı Kuvvetlerinin, kanunların kendisine vermiş olduğu Türkiye Cumhuriyeti'ni korumak ve kollamak görevini yerine getirerek idareyi doğrudan doğruya üzerine alma kararlılığında bulunacağını dile getirilmiştir. Bu muhtıra üzerine Adalet Partisi Hükümeti istifa etmiştir (Ak Parti Sosyal Politikalar Başkanlığı, 2017: 36). 12 Mart müdahalesi yalnızca

Adalet Partisi açısından değil, Türk siyasi tarihi açısından da bir kilometre taşıdır; çünkü bu tarihten itibaren başlayan 1961 düzeninin getirdiği özgürlükler askerler tarafından daraltılmaya başlamış ve bu süreç 12 Eylül ile sürdürülmüştür (Burak, 2011: 57).

1980 Darbesi

12 Mart Muhtırası sonrasındaki dönemde bütün düzenlemelere rağmen sorunları çözmek mümkün olamamıştır. Demokrasinin kurumsallaşamaması dolayısıyla sistem kısa zamanda tıkanmış ve iflas etmiştir. Bir tarafta iktidar ile muhalefet bir araya gelerek sorunları konuşamazken, diğer taraftan da siyaset sağ ve sol diye ikiye bölünmüştü. Hızla artan köyden şehre göç sonucunda ortaya çıkan taleplere siyasilerin çözüm üretememesi de bu dönemdeki krizi derinleştirmiştir (Dursun, 2005: 191). Bunca krize bir de Cumhurbaşkanı'nın meclis tarafından bir türlü seçilememesi eklenmiştir. Bu durum toplumu rahatsız etmekteydi. Hatta bazı kesimler açıkça darbe beklentisi içerisine girmiştir (Dursun, 2000:191).

1970'lerin ortasından itibaren işçi sınıfının mücadelesi ve sol hareketlerde yükseliş görülmüştür.. Bu süreçte toplumsal hayattaki şiddet ve baskı olayları baş göstermiştir. Toplumsal gerginliğin artmasında 1977'de 1 Mayıs katliamı, Kahramanmaraş, Çorum, Malatya, Sivas, Bingöl olayları ve sol ve sağdan sembolik isimlere düzenlenen suikastlar etkili olmuştur. . Solun bazı grupları şiddeti bir yöntem olarak kullanmaya başlamış ve yine bu süreçte radikal milliyetçi bir kesim vatanı koruma kaygısı söylemi ile bu şiddet sarmalının parçası haline gelmiştir (Akça, 2013: 184). Yine bu dönem terör olaylarının artması, siyasilerin buna çözüm üretememesi, uluslararası konjonktürel faktörler darbeye giden süreci hızlandırmıştır.

1980 darbesi daha öncekilerden farklı olarak demokrasiyi kendi söyleminin merkezine yerleştirmemiş, onun yerine devletin bekası, birlik ve bütünlüğü söylemini dile getirmiştir (Dursun, 2002-2003: 136-138). Genelkurmay Başkanı Kenan Evren ile Kara, Deniz, Hava Kuvvet Komutanları ve Jandarma Genel Komutanından oluşan beş kişilik komite, 12 Eylül 1980 tarihinde ülkenin içinde bulunduğu anarşi ortamı ve ekonomik durumu gerekçe göstererek emir-komuta zinciri içerisinde darbe yapmıştır. Darbe bildirisinde, “devletin ve rejimin tehlike içinde olduğu, devlet organlarının işlemez hale geldiği, malum sürece siyasi partilerin de etkide bulunduğu, bu kargaşa ortamında yıkıcı ve bölücü çevrelerin faaliyetlerini artırarak Atatürkçülük yerine irticai ve sapık ideolojilerin bütün eğitim kurumlarına hâkim olduğu, bu sürecin bir bütün olarak vatanı yıkıma götürdüğü” iddia edilmiştir (AK Parti Sosyal Politikalar Başkanlığı, 2017: 37). Darbe sonrasında terör olaylarının kesilmesi ise manidar

bir durumdur. Evren bu suçlamaları kabul etmese de, Süleyman Demirel askerinin bilerek bu duruma meyil verdiğini iddia etmiştir (Akıncı, 2013: 43).

1960 darbesi ile demokrasi vurgusu ön plana çıkarken, 1971 muhtırasında demokrasi ve Cumhuriyetin bekası, 1980 darbesinde devletin bekası, 1997'de 28 Şubat sürecinde ise devletin bekası ve demokrasi söylemleri ön plana çıkmıştır. Her darbe yapılırken onu halk nezdinde meşrulaştırmak için bu şekilde çeşitli söylemlere başvurulmuştur (Dursun, 2002-2003: 137).

24 Aralık 1995 genel seçimlerinde 158 milletvekili çıkaran Refah Partisi'nin, sandıktan birinci parti olarak çıkması kimi asker ve sivil çevrelerde endişe uyandırmıştır. Siyasi literatüre "post-modern" darbe olarak geçen 28 Şubat Sürecinin akabinde Refah Partisi 1997'de iktidardan uzaklaştırılmış ve hemen ardından, 1998'de Anayasa Mahkemesi tarafından kapatılmıştır.

2002'de Adalet ve Kalkınma Partisi'nin iktidar olması sonrasında ve Avrupa Birliği'ne uyum süreci kapsamında demokratikleşme, askeri bürokrasinin özerkliğini zayıflatmaya yönelik bir zemin hazırlanmaya başlanmıştır; ancak bu durum ordunun müdahalesine engel olmamıştır. 27 Nisan 2007'de, Adalet ve Kalkınma Partisi'nin cumhurbaşkanı adayına yönelik itirazı ve laikliği koruma gerekçesiyle gece yarısı Genelkurmay Başkanlığı'nın resmi sitesinden bir muhtıra yayınlamıştır. Alışlagelen bu davranış kalıbındaki ilk çatlak da bu tarihte yaşanmıştır. Askerin e- muhtırası Adalet ve Kalkınma Partisi hükümeti tarafından kabul edilmemiş ve üniformalı bürokratlara hükümetin emrinde oldukları hatırlatılmıştır.

Asıl kırılma noktası 15 Temmuz'da gerçekleşmiştir. Başta ordu, emniyet ve yargı olmak üzere devletin en hassas noktalarına kadar sızmış olan FETÖ üyeleri, doğrudan bir darbe yapmaya kalkmış; fakat ne siyaset bunu sineye çekmiş ne de halk rıza göstermiştir. Siyasi iktidar ilk andan itibaren darbeyi tanımadığını ve direneceğini ilan etmiştir. Halk sokaklara çıkmış, tankların önünde durmuş, uçaklara göğsünü siper etmiştir. Böylece Türkiye tarihinde ilk defa bir darbe halkın karşı koymasıyla akim kalmıştır. Halk darbe geleneğinin kendisine darbe inmiştir (Coşkun, 2017).

DARBE GİRİŞİMİ SÜRECİ

FETÖ Yapılanması

FETÖ denilen oluşum, esasen 70'li yıllarda eğitim odaklı başlayan bir yapılanmadır. FETÖ dershaneleri örgütsel devşirme merkezleri olarak kullanılmıştır.

Mistik bir otoriteye (mehdilik) inanmışlıkla, yandaşları için merkezi sınavlarda soru çalma, masumiyet karinesini çiğneyerek haklarındaki suçlamayı dahi bildirmeden insanları yıllarca ceza infaz kurumunda tutarak hürriyetlerini kısıtlama şeklindeki eylemlerinde olduğu gibi kişi haklarını pervasız biçimde ihlal etme, kayırma, yalan söyleme, delil uydurma, iftirada bulunma gibi ahlak ve hukuk dışılıkları gerçekleştirmekte ve hedefleri uğruna suç işlemekte herhangi bir beis görmemişlerdir. Talimatlar yoluyla kolektif bir şekilde mobilize olan, kamu erkinin kritik bürokratik alanları başta olmak üzere, kamusal alanı ele geçirme refleksi ile hareket eden, mülkiye, adliye, emniyet, eğitim ve ordu içinde kendi özel hiyerarşisi ile illegal olarak kolonileşen devlet içinde ayrı bir devlet oluşturan örgütte, sözde lider Fetullah Gülen tarafından verilen “Esnek olun, sivrilmeyen can damarları içinde dolanın; bütün güç merkezlerine ulaşınca kadar hiç kimseye varlığınızı fark ettirmeden sistemin ana damarlarında ilerleyin! gibi talimatları bir yandan örgüt için kadrolaşmanın arz ettiği önemi diğer yandan bu kadrolaşmanın Anayasal düzeni ele geçirmek için izlenen bir stratejik yönetim olduğunu göstermektedir (Resmi Gazete, 2017: 1).

Cumhuriyetin kurucuları milli bir topluluk kurmak için yola çıkmış, tek sadakat odağı olarak milleti öngörmüş ve bu birim üzerinden ilerlemiştir. Bu minvalde ilerlerken İslami kültürde bulunabilen toplumsal etkileşimin sembolik kaynaklarına ait tüm birikim bir kenara atılmıştır (Mardin, 1991: 206). Özellikle 1980 sonrası ülkedeki bu tür bir yapıstırıcı boşluğa karşı bir reaksiyon olarak cemaat yapılanmaları ivme kazanmıştır. FETÖ; ketumiyeti, mahremiyeti ve sırlarıyla, içinde yaşadıkları büyük toplumdan uzaklaştıkça gerçek dünyadan tamamen kopmuş ve adeta bir illüzyonun içine girmiştir (Demirci, 2016).

Fetullah Gülen’in yükselişindeki ilk büyük sıçrama, 12 Eylül dönemine denk gelmektedir. 1986 yılında hakkındaki yakalama kararı uyarınca yakalanması üzerine bizzat Turgut Özal, Fetullah Gülen’i İzmir Sıkıyönetim Komutanlığı’nın elinden almıştır. Gülen Örgütü, 12 Eylül Amerikancı askeri darbesinin “Türk İslam Sentezi”ni resmi kültür politikası olarak benimsediği, tarikatların sivil toplum örgütü olarak kutsandığı, yeşil sermayenin öntütün dizginsiz açıldığı koşullarda gelişmiştir. Bunun yanında ve daha da önemlisi Amerikancı yeraltı örgütlenmesinin çekirdeğini oluşturarak büyümüştür (Perinçek, 2016: 27-28).

Muhafazakâr görüşü benimseyen Fetullah Gülen ile İlmli İslam ve Modern Muhafazakârlık politikası çerçevesinde hareket eden, 2002 yılında iktidar olan Adalet ve Kalkınma Partisi ile birlikte faaliyetlerini hızlandırmıştır. Adalet ve Kalkınma Partisi iktidarıyla Fetullah Gülen “Mavi Marmara hadisesi” sonrası ters düşmüştür. Gerçek emellerini gizleyemeyen FETÖ, İsrail ve Batı yanlısı

yüzünü açığa vurmuştur. İkinci fitil ise dönemin Başbakan'ı sağlık sorunu nedeniyle ameliyattayken bunu fırsat bilen örgüt üyesi savcı MİT Müsteşarı Hakan Fidan ve Müsteşar Yardımcısı Afet Güneş'in -PKK temsilcileri ile istikrarlı bir ortam oluşturulması için Oslo'da yaptığı görüşmeleri farklı lanse ederek- ifadeye çağırılması ile ateşlenmiştir. Asıl hedef ise o zaman Başbakan olan R. Tayyip Erdoğan'dır. Ardından FETÖ 17 Aralık yolsuzluk iddialarını ve 25 Aralık Kısıklı'da yaşanan olaylar, MİT turlarının DAES' e silah taşıdığını iddiaları ile ülkeyi çıkmaza sürüklemeyi ve hükümeti alaşağı etmeyi amaçlamıştır. Bu süreçle birlikte iyice ayyuka çıkan Paralel Devlet Yapılanması (PDY) örgütü pasifize etme çabaları başlamış, örgüt üyesi savcı, hâkim, asker, polis vd. örgüt mensupları görevden alınmaya başlanmıştır. Bu süreç 15 Temmuz darbe girişimi ile en üst seviyeye taşınmıştır. Bu sürecin en nihayetinde kamu erkini dejenere etme girişiminde olan, dini istismar eden bu kolektif yapılanmanın öntü kesilmiştir.

Darbe Teşebbüsünün Amaçları

FETÖ mensubu askerler ile işbirlikçilerinin 15 Temmuz 2016 gecesi düzenledikleri darbe girişiminin gerekçeleri, özellikleri, hedefleri, uygulanışı ve sonuçları bakımından geçmişteki darbelerden farklı olduğunu söyleyebiliriz. Daha önceki darbeler muhtıralara ve darbe girişimlerine gerekçe olarak: ülkedeki kaos ortamı, yükselen siyasi kimlik, ekonomik ve siyasi krizler ile bunların neden olduğu anarşi ortamını gösterebiliriz. Ancak 15 Temmuz darbe girişiminin anatomik yapısı incelendiğinde bu girişimin direkt olarak Cumhurbaşkanıya yönelik yapıldığı görülmektedir (Hüktüm, 2017).

Söz konusu darbe girişiminin Batı'nın İslâm dünyasında önemli bir güç olarak gördüğü Türkiye'nin Batı'dan bağımsızlaşma eğilimine yönelik gerçekleştirilmiş olduğunu da söylemek mümkündür. Türkiye'nin önceki dönemlerde olduğu gibi dış politikada, ekonomide, teknolojiye ve ağır sanayi alanlarında pasif ve bağımlı bir pozisyonda olması amaçlanmıştır.

Tasfiyesine girilen ve uyuyan hücreleri de deşifre olmak üzere olan FETÖ'nün büyük bir kalkışmayla eski gücüne tekrar kavuşması ve Erdoğan başta olmak üzere bütün muhaliflerinin ortadan kaldırılması istenmiştir. FETÖ darbe sonrası elebaşı Fetullah Gülen'i Türkiye'nin yeni lideri ilan etmeyi arzulanmıştır (sdam.org, 2016).

15 Temmuz 2016 FETÖ Darbe Girişimi

17-25 Aralık Darbe Girişimi'nde başarısız olunca, orduda stratejik yerlere ve operasyonel birimlere sızmış bulunan, askerlik gibi şerefli bir mesleği hak etmeyen FETÖ/PDY mensubu darbeciler, 15 Temmuz 2016'da Pensilvanya'daki terörist başı Fetullah Gülen'den aldıkları emirle seçilmiş iktidarı devirip, Türkiye'yi işgal etmek için harekete geçmişlerdir. 15 Temmuz 2016 gecesi saat 21.30 sularında terör örgütü üyeleri bir şekilde milletin uçağıyla, tankıyla, topuyla ve silahları ile köprüleri kesip, meydanları kapatıp, milleti kurşun yağmuruna tutup yeni bir darbe ve işgal teşebbüsüne cüret etmişlerdir.

15 Temmuz Hain Darbe Girişimi, ilk olarak Boğaziçi Köprüsü'nün kapatılmasıyla duyulmuştur. Saat 22.00 sularında Genelkurmay'dan silah sesleri duyulmuş, jetler Ankara üzerinde alçak uçuş yapmaya başlamıştır. FETÖ/PDY mensubu darbeci hainler, Genelkurmay Başkanı ve üç kuvvet komutanı başta olmak üzere birçok subayı rehin almışlardır. Saat 23.05 dolaylarında NTV yayınına bağlanarak açıklama yapan Başbakan Binali Yıldırım, bunun bir kalkışma hareketi olduğunu ve silah doğrultan her darbeciye aynı şekilde muamele edileceğini söyledi. Başbakan, "Bunun adına henüz bir darbe demek

doğru olmaz. Bir kalkışmanın olduğu doğrudur. Belirli bölgelerde sorumsuzca devletin emaneti olan silahları alıp vatandaşların üzerine gidip onları yere yatırıp onları etkisiz hale getirmeye çalışan birtakım gruplar var. Bunların kim olduğunu, hangi amaçla hareket ettiğini kısa sürede anlayacağız ve gereğini yapacağız. Asla ve asla yasadışı, demokrasiyi kesintiye uğratacak faaliyetlere müsamaha göstermeyeceğiz” diyerek vatandaşlarımıza güven vermiştir. Ayrıca, “Doğrusu bir kalkışma ihtimali üzerinde duruyoruz. Belli ki emir komuta zinciri olmadan asker içerisindeki bazı kişilerin kanunsuz bir eylemi söz konusu. Vatandaşlarımız şunu bilsin ki, demokrasiye zarar getirecek hiçbir faaliyete izin verilmeyecek Türkiye Cumhuriyeti hükümeti, vatandaşın milletin seçtiği, milletin iradesi ile iş başındadır. Bunun işbaşından gitmesi ancak milletin kararı ile olur, bu bilinmelidir. Bu kalkışmayı yapanlar, bu çılgınlığı yapanlar, en ağır şekilde bedelini ödeyecektir. Asla bu tip kalkışmalara pabuç bırakmayacağız. Asla bu ve buna benzer çılgınlıklara müsaade etmeyeceğimizi bilsinler” sözleriyle hükümetin bu girişim karşısındaki duruşunu ilan etmiştir (Ak Parti Sosyal Politikalar Başkanlığı, 2017: 50).

Tarihinin en uzun gecelerinden birini yaşayan ülkemizde 23.50’de TRT’yi işgal eden FETÖ’cü hainler, spikere zorla sözde Yurtta Sulh Konseyi’nin korsan bildirisini okutturmuşlar. Genelkurmay Başkanlığı internet sitesinde de aynı korsan bildiri yayınlanmıştır.

Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, 00.26’da bir televizyon kanalına bağlanarak askeri kalkışmaya tepki göstermiş ve milleti meydanlara davet ederek, o gece milletimizin harekete geçmesini ve milli iradenin zaferini sağlayan demecini vermiştir: “Bugünkü bu gelişme gerçekten Silahlı Kuvvetlerimizin içerisindeki bir azınlığın ne yazık ki kalkışma hareketidir ve bu malum yapıya ait, paralel yapılanmanın teşvik ettiği, üst akıl olarak onların kullandığı bir harekettir. Ülkemizin birliği, beraberliği, bütünlüğüne yönelik bu harekete karşı inanıyorum ki milletçe vereceğimiz güzel bir cevapla bunlar gerekli olan cezayı alacaklardır. Şu anda bu milletin imkânlarıyla ortaya konmuş olan tankı, topu, uçağını, helikopterini kullanarak milletin üzerine gelmenin bedelini bunlar çok ağır ödeyeceklerdir. Bu konuda gerek Cumhurbaşkanımız olarak gerek Başbakanımız, hükümetimiz olarak bizler atılması gereken adımlar neyse dik durmak suretiyle bu adımları atacağız. Bunun bedelini asla bizler farklı bir şekilde yorumlayamayız ve meydanı da onlara bırakamayız. Yapmış oldukları işgali de çok kısa sürede ortadan kaldıracığımızı inanıyorum. Kararlı bir şekilde bu işin üzerine gideceğimizi özellikle bildirmek istiyorum ve bu konuda kararlılığımızı kimsenin test etmeye de gücü yetmeyecektir. Bu arada milletime de bir çağrı yapıyorum, o da şudur: Milletimizi illerimizin meydanlarına davet ediyorum. Havalimanlarına davet ediyorum ve milletçe meydanlarda, havalimanında toplanalım ve bunların o

azınlık grubu, tanklarıyla, toplarıyla gelsinler ne yapacaklarsa halka orada yapsınlar. Halkın gücünün üstünde bir güç ben tanımadım bugüne kadar” diyerek halkı demokrasiyi müdafaa için meydanlara çağırmıştır. Böylece eski ihtilallerdeki gibi cunta yönetime sessiz kalmayan halk demokrasisine sahip çıkmak için sokağa dökülmüş; bu durum darbe girişiminin direncinin kırılmasında büyük rol oynamıştır (Ak Parti Sosyal Politikalar Başkanlığı, 2017: 49-59).

Darbe Girişiminin Başarısız Olmasının Nedenleri

Darbe girişimine yönelik özellikle Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın çağrısından sonra milletin bütün unsurlarıyla sokaklara dökülmesi ve kendi iradesi dışında gerçekleşecek girişimlere boyun eğmemesi darbenin seyrini belirleyici öğelerden biri olmuştur.

Türkiye'de özellikle son dönemlerde PKK'nin hendek sürecinin ve DEAŞ'ın patlayan bombalarının amacı halkın Erdoğan'a yönelik tepkisini arttırarak, darbeye müsait psikolojik meşruiyet zemini ortaya çıkarmak olmuş; ancak halkın gösterdiği direnç sayesinde amaçlanan nitelikte bir atmosfer oluşturulamamıştır.

Darbe girişiminin hesaplanandan önce ifşa olması ve komutanlara yönelik tasfiyeye girişilmesi, FETÖ üyelerinin daha erken hareket etmesine sebep olmuş ve bu erken harekete geçme, işlerin istenilen istikamette gitmemesine ve koordinasyon eksikliklerine yol açmıştır.

Yine darbe girişiminin emir-komuta zinciri olarak ifade edilen hiyerarşik bir mahiyette gerçekleşmemesi önemli bir unsurdur. Çünkü bu durum asker içerisinde FETÖ'cü cuntaya askeri olarak karşı koymayı mümkün kılmıştır. I. Ordu Komutanı Orgeneral Ümit Dündar'ın darbe girişiminden kısa bir süre sonra sert bir açıklama yapması, darbe girişiminin Türk Silahlı Kuvvetleri hiyerarşisi içinde olmadığını, komuta kademesinin cunta tarafından rehin tutulduğunu vurgulayarak darbe girişiminin gayri meşru olduğunu ilan etmesi asker içerisinde kararsız kesimin FETÖ'nün girişimine destek vermesini engellemiştir (Gürçan, 2016). Ordu içerisinde donanım açısından en seçkin birimlerden olan Özel Kuvvetler Komutanlığı'nın darbecilere teslim olmaması ve çatışarak önemli bir darbecinin (Semih Terzi) öldürülmesi yine işleyişin sekteye uğramasında etkili olmuştur.

Aynı şekilde siyasi parti liderlerinin güçlü bir şekilde darbe girişimini kınaması ve demokrasiden ödün vermemesi de önemli bir husustur. Milliyetçi Hareket Partisi Genel Başkanı Devlet Bahçeli, Başbakan'ı arayarak darbenin kabul edilemez olduğunu, hükümetin yanında olduğunu söylemiş, Cumhuriyet

Halk Partisi Genel Başkanı Kemal Kılıçdaroğlu "Bu ülke darbelerden çok çekmiştir. Aynı sıkıntıların yeniden yaşanmasını istemiyoruz" demiş ve darbenin karşısında yer almışlardır.

İletişim teknolojilerinin gelişmesi ve haberleşme ağlarının nicelik ve nitelik açısından çeşitlilik arz etmesi de yine darbenin seyri açısından etkili bir unsurdur. Önceki darbelerde TRT'nin ele geçirilmesi yeterli olmuştur. 15 Temmuz gecesi Türkiye'de herkesin seyrettiği ana akım TV kanallarının yaptığı darbe karşıtı yayınlar, sosyal medyanın halkı darbe karşısında hızlıca mobilize etmesi, TÜRKSAT'ın ele geçirilmesi için yapılan stratejik hatalar cuntaya karşı istikrar kazanılmasını pekiştirmiştir (sdam.org, 2016).

SONUÇ

15 Temmuz gecesi milletin emeği ve milletin parasıyla temin edilen, halkı düşmana karşı koruması gereken silahlar milletin üzerine doğrultulmuştur. Hedefi bütün bir ülkeyi teslim almak olan bu hain plana halk canı pahasına olsa dahi müsaade etmemiştir. Demokrasisine kendi seçimine sahip çıkmak amacıyla meydanlara inen vatandaşlarımızdan 2.194'ü tanklar, bombalar, ateşli silahlar ve çatışmanın etkisinde kalarak gazi olmuş, 250 vatandaşımız ise şehadete yürütmüştür.

Uzun yıllar boyunca kanserli hücre misali devletin bütün hücrelerine sızan, sözde muhafazakar örgüt dini unsurları kullanmak vasıtası ile halkın gönlünü fethetmiş; fark ettirmeden devlet içerisinde devlet oluşturmak suretiyle ülkeyi kendi içinde bölerek öntü alınmaz bir kaos ortamına sürüklemiştir. Bu kolektif yapılanma uzun yıllar iktidar ile paralel hareket etmiş – özellikle Batı yönlü politikaların tavan yaptığı yıllar sorunsuz devam etmiştir- ne zaman ki Mavi Marmara hadisesi gerçekleşmiş örgüt Batı'nın himayesindeki İsrail'den yana tutum sergilemiş ve böylece iktidarla örgüt temsilcisi Fetullah Gülen arasında görüş ayrılıkları başlamıştır.

Bu sürecin devamında gerçekleşen olaylar neticesinde iyice açılan makas ve hükümeti alaşağı etme çabaları 15 Temmuz Darbe girişimi ile tavan yapmıştır. Bağımsız ve çok yönlü dış politika görüşünü, çıkarlarına ters gören devletlerle işbirliği yapmak suretiyle ülke yönetimini alaşağı ederek kontrolü kendi eline almayı hedeflemiştir. Söz konusu darbe girişiminin Batı'nın İslâm dünyasında önemli bir güç olarak gördüğü Türkiye'nin Batı'dan bağımsızlaşma eğilimine yönelik gerçekleştirilmiş olduğunu da söylemek mümkündür. Türkiye'nin önceki dönemlerde olduğu gibi dış politikada, ekonomide, teknolojiye ve ağır sanayi alanlarında pasif ve bağımlı bir pozisyonda olması amaçlanmıştır.

1960'da asker bize dokunmaz diyen Adnan Menderes'i idam ettiren ve bu yolla halkı susturmayı, siyasete yön vermeyi amaçlayan zihniyetten farksız olan bu girişime bu sefer halk izin vermemiştir. On yılda bir gerçekleşen darbe geleneğine böylece halk eliyle son verildiği umulmaktadır. Alparslan Türkeş'in de belirttiği gibi "gerçek bir demokraside en kötü çözüm önerisi bile darbeden daha iyidir".

15 Temmuz kurtuluş ve yeniden kuruluş sürecidir ve bütün dünyaya örnek bir demokrasi zaferidir. 15 Temmuz halkın kendi eliyle demokrasiye, FETÖ ve onunla bağlantılı dış güçlere karşı sahip çıktığı gündür.

KAYNAKÇA

Akça, İsmet (2013), “**Türkiye’de Ordu-Siyaset İlişkisi**”, **Türk Siyasal Hayatı**, (Ed. Ahmet Demirel, Ahmet -Sözen, Süleyman), Anadolu Üniversitesi Yayını, Eskişehir, ss. 184.

Akinci, Abdulvahap (2014), “**Türkiye’nin Darbe Geleneği: 1960 ve 1971 Muhtıraları**”, Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi, Cilt 9, No: 1, ss.59-65

Akinci, Abdulvahap (2013), “**Türk Siyasal Hayatında 1980 Sonrası Darbelere E- Muhtıra**”, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt 15, Sayı: 2, ss. 43.

Akinci, Abdulvahap (2013), “**Türkiye’de Askeri Vesayetın Tesisi ve Demokratikleşmeye Olan Etkisi**”, Akademik İncelemeler Dergisi, Cilt 8, Sayı 1, ss.96.

Akkır, Ramazan (2016), **17-25 Aralık’tan 15 Temmuz’a FETÖ**, A’dan Z’ye Yayınları, İstanbul.

Ak Parti Sosyal Politikalar Başkanlığı (2017), **15 Temmuz Milli İradenin Zaferi Araştırma Raporu**, Ak Parti Sosyal Politikalar Başkanlığı ,Ankara.

Baydur, Mithat (1997), “**Üniformalı Demokrasi**”, Yeni Türkiye, Sayı 17, ss. 309.

Burak, Begüm (2011), “**Osmanlı’dan Günümüze Ordu-Siyaset İlişkileri**”, History Studies, Cilt 3, Sayı :1, ss. 52.

Çitçi, Oya (2006), “**Ordu- Siyaset İlişkileri: 1920-1938**”, Amme İdaresi Dergisi, Cilt 39, Sayı: 4, ss. 20

Coşkun, Vahap (2017), “**15 Temmuz’un Ardından**”, Serbestiyet, <http://serbestiyet.com/yazarlar/vahap-coskun/15-temmuzun-ardindan-1-804884> (27.10.2017)

Çevikcan, Serpil (2016), “**Fidan: Sabaha Kadar Çarpıştık**”, Y. Topaloğlu içinde, **100 Yazarın 100 Makalesinde 15 Temmuz Silüet Darbe**, Elips Yayınları, Ankara, ss. 33.

Demirci, H. Aliyar (2016)," **15 Temmuz Siyasi ve Sivil Depremine Ardından Tespitler ve Gözlemler**", Türkiye Günlüğü, Sayı 127, ss.93-108,127.

Dursun, Davut (2000), **Ertesi Gün; Demokrasi Krizlerinde Basın ve Aydınlar**, İşaret Yayınları, İstanbul

Dursun, Davut (2002-2003), "**Türkiye'de Askeri Darbelerin Simgesel Ekonomisi**", Doğu Batı Dergisi, Sayı 6, ss.136-138.

Dursun, Davut (2005), "**Türk Demokrasisinde Kurumsallaşma Sorunu ve Krizleri Çözme Yöntemi Olarak Askeri Darbeler**", Muhafazakar Düşünce, Yıl 1, Sayı:3, ss. 187-191.

Esen, Berk; Gümtüşçü, Şebnem (2017), "**Turkey: How The Coup Failed**", Journal of Democracy, Vol.28, No:1, ss. 59-73.

Gürcan, Metin (2016), " Bir Darbe Girişiminin Anatomisi", www.t24.com.tr (27.10.2017)

Hüktüm, Fatma Nur (2017)." Darbeye Direnmek: Türkiye'de 15 Temmuz Darbe Girişiminden Çıkarılan Dersler", <http://tr.turkiyede15temmuz.com> (15.09.2017)

Kılıçbay, Mehmet A. (1994), **Atatürkçülük ya da Türk Aydınlanması**, Der Yayınları, İstanbul.

Küçük, Adnan- Bakan, Selahaddin- Karadağ, Ahmet (Der.) (2005), **21. Yüzyılın Eşiğinde Türkiye'de Siyasal Hayat**, Cilt 1, Alfa Aktüel Yayınları, Bursa, ss. 204

Mardin, Şerif (1991), **Türkiye'de Dini Sembollerin Dönüşümü Üzerine Bir Not**, İletişim Yayınları, İstanbul.

Perinçek, Doğu (2016), **FETÖ Darbesi: Kökleri, Yükselişi, Ezilmesi ve Sonuçları**, Kaynak Yayınları, İstanbul

Resmi Gazete (2017), "Hâkimler ve Savcılar Kurulu Genel Kurulunun 05/10/2017 Tarihli ve 2017/770 Sayılı Kararı", <http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr>

/eskiler/2017/10/20171006.htm&main=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2017/10/20171006.htm (27.10.2017)

Sayın, Mehmet (2016), <http://www.haberhergun.com/gundem/alparslan-turkes-in-en-kotu-demokrasi-en-iyi-darbe-idaresinden-daha-evladir-h52893.html> (27.10.2017)

Sözer, Ercan (2010), "**Askeri Darbeler ve Toplumsal Etkileri: 1960,1971 ve 1980 Darbeleri**", Atılım Üniversitesi Kütüphanesi Yayınları, Yıl 5, Sayı 18, ss. 1.

Stratejik Düşünce ve Analiz Merkezi (2016), "Amaçları ve Neticeleriyle 15 Temmuz Darbe Girişimi", <http://www.stratej Dusunce.org/Detay/Haber/1001/amaclari-ve-neticeleriyle-15-temmuz-darbe-girisimi.aspx> (28.09.2017)

TDK,http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.59c109a90b7282.67134356 (19.09.2017)

Turgut, Mehmet (2017)," Türkiye'nin Demokrasi Yolculuğu ve Darbelere Muhalefet" ,<http://tr.turkiyede15temmuz.com> (21.09.2017)

Turhan, Mehmet (1991), **Siyasi Elitler**, Gündoğan Yayınları, Ankara.

www.merriam-webster.com/dictionary/democracy (21.09.2017)

Yücel, Mehmet (2017),**Türk Devrimi**, Bizim Kitaplar, İstanbul.

Zürcher, Eric. J. (2000), **Modern Türkiye'nin Tarihi**, İtişim Yayınları, İstanbul.